

UDK 811.163.42'371.3
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 15. IX. 2008.
Prihvaćen za tisak 30. X. 2008.

Goranka Blagus Bartolec
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
gblagus@ihjj.hr

LEKSIČKE FUNKCIJE KAO POKAZATELJI ZNAČENJSKIH ODNOSA U KOLOKACIJSKIM SVEZAMA HRVATSKOGA JEZIKA

U radu se na primjerima kolokacijskih sveza¹ hrvatskoga jezika analiziraju leksičke funkcije koje je unutar svojega teorijskoga modela *značenje – tekst* razradio Igor Meljčuk. Na uzorku od desetak leksičkih funkcija koje predstavljaju opće značenjske modele primjenjive u svim jezicima opisuju se značenjski odnosi na osnovi kojih nastaju kolokacijske sveze, dakle, jezične jedinice koje po svojoj strukturi nadilaze razinu jedne riječi, tj. leksema.

1. Uvod

Iako je Igor Meljčuk pripadnik moskovskoga semantičkoga kruga s kraja 60-ih godina 20. stoljeća, a poslije, odlaskom u SAD i Kanadu, dolazi u do-

¹ Umjesto, u stranoj i domaćoj literaturi ustaljenoga naziva *kolokacija*, u radu će biti rabljen dvorječni naziv *kolokacijska sveza* kako bi se ograničio opseg sveza koje će biti analizirane. Name, značenje je naziva *kolokacija* shvaćeno veoma široko i apstraktno, a općenito podrazumijeva susmjestaj ili supojavljivanje riječi u sintagmatskom nizu (Ivir 1992/1993: 181). Mnogi autori (Borić, Firth, Pritchard i dr.), kada raspravljaju o kolokacijama, najčešće polaze od mogućnosti jedne riječi da se na temelju svojega značenjskoga potencijala povezuje s drugim riječima. Istodobno, ne iznose kriterije koji na strukturnoj i semantičkoj razini jasno određuju kolokaciju kao jezičnu jedinicu koja se razlikuje od drugih nizova riječi na osnovi broja riječi, sintagmatske ili sintaktičke protežnosti te značenjskih obilježja. Upravo zbog takva apstraktnoga pristupa pojmu kolokacija, nameće se potreba uvođenja naziva kolokacijska sveza kako bi se razgraničile sveze (ili nizovi) riječi koje bi prema određenim formalnim i sadržajnim kriterijima mogle pripadati navedenoj skupini sveza u odnosu na sve druge sveze riječi koje su u jezikoslovlju više ili manje jasno definirane kao druge sveze riječi (frazemi, nazivi, onimi, slobodne sveze riječi, gramatičke sveze riječi). Nazivom kolokacijska sveza obuhvaćaju se ustaljene sveze riječi općega jezika u kojima dolazi do konkretizacije značenja pojedinačnih sastavnica koje tvore svezu.

tica) s američkom tekstnom lingvistikom (posebno na području strojne obrade teksta) i generativno-transformacijskom gramatikom Noama Chomskoga, načelno se njegova teorija *značenje – tekst* i unutar nje tumačenje leksičkih funkcija može povezati s nekim postavkama kognitivne semantike, točnije konceptualnoga poimanja iskustvenoga svijeta koje čovjek na temelju svojega kognitivnoga ustrojstva prenosi u jezik (Žic-Fuchs 1992/1993: 586). Premda se kognitivni semantičari (Lakoff i Johnson 1980, Lakoff i Turner 1980) fokusiraju na metaforu, oni polaze od izvanjezičnih koncepata – konkretnih i apstraktnih (osjećaji, ideje, vrijeme, prostor) – koji se preslikavaju u jezični sustav (Žic-Fuchs 1992/1993: 587). Na jednakom gledištu i Meljčuk oblikuje svoj pristup leksičkim funkcijama. Postoje koncepti najopćenitijih i najapstraktnijih značenja koji se prezentiraju nebrojenim tekstovima s pomoću različitih oblika leksičkih jedinica². Iako bi se značenjskim odnosima kolokacijskih sveza moglo pristupiti i s aspekta kognitivne semantike i unutar nje opisanih konceptualnih modela³, Meljčuk (kao začetnik te suradnici Apresjan i Žolkovski) prvi je, a do sada i jedini autor koji je svoj teorijski model pokušao primijeniti na kolokacijske sveze⁴. U radu će naglasak biti na jednostavnim standardnim leksičkim funkcijama⁵ (*Simple Standard LFs*) s namjerom da se pokušaju opisati značenjski odnosi u kolokacijskim svezama u hrvatskom jeziku i da se utvrdi kako se opći značenjski modeli ostvaruju u uzajamnom odnosu kolokacijskih sastavnica jednih prema drugima unutar kolokacijske sveze i kolokacijskih sveza jednih prema drugima.

Meljčuk je izradio model od 60 leksičkih funkcija, zamislivši ih kao uzorak na temelju kojega će se opisati riječi (natuknice) ograničenoga broja u sklopu veoma kompleksnoga *Objasnidbeno-kombinacijskoga rječnika*⁶, a daljnji će prikaz leksičkih funkcija biti ograničen ponajprije na njihovu ulogu u opisu značenja kolokacijskih sveza te njihovu primjenu u uspostavi značenjskih odnosa među kolokacijskim svezama u leksikografskome opisu u sklopu rječničkoga članka (općega i mogućega kolokacijskoga rječnika hrvatskoga jezika). Analizom će biti obuhvaćeno desetak leksičkih funkcija koje, prema Meljčuku, počivaju na te-

² Engl. LU ‘lexical units’ (Meljčuk 2001: 32).

³ Također, premda se mogu povući paralele s konceptualnom semantikom te teorijom semantičkoga polja, korijene općih, apstraktnih kategorija izvanjezičnoga svijeta koje se preslikavaju u jezik postavio je, zapravo, Aristotel (Škiljan 1992, 1994; Raffaelli 2000).

⁴ ruskoga i francuskoga jezika

⁵ Meljčuk (2001: 36) spominje i složene standardne leksičke funkcije (*complex standard LF*), pri čemu ne uvodi novu podjelu funkcija, nego navodi da one nastaju povezivanjem više jednostavnih leksičkih funkcija.

⁶ Opširniji prikaz namjene, strukture i sadržaja *Objasnidbeno-kombinacijskoga rječnika* nalazi se u Bratanić 1992.

meljnim značenjskim parametrima važnima za uspostavu odnosa među riječima nekoga jezika. Meljčuk je leksičkim funkcijama obuhvatio i veliku skupinu morfološko-sintaktičkih odnosa, koji se tiču unutarjezičnih relacija, o čemu se neće raspravljati. Njih Meljčuk određuje kao upravljačke uzorke (*goverment patterns*) prema kojima se ostvaruju sintaktički odnosi među riječima.⁷

U temeljnoj se podjeli razlikuju standardne (*standard LU*) i nestandardne (*non-standard LU*) leksičke funkcije. Standardne se leksičke funkcije mogu primijeniti unutar velikoga broja ključnih riječi ili argumenata (Meljčuk 2001: 33), odnosno jedna funkcija (*f*) kao opća i apstraktna može se primijeniti na brojna pojedinačna značenja jezičnih jedinica, npr. *agens* i *pacijens* kao standardne funkcije primjenjive su na brojna pojedinačna značenja kojih su nositelji riječi ili sveze riječi. Nestandardne su leksičke funkcije ograničene, tj. primjenjive su na veoma mali broj značenja. Dakle, razlika između standardnih i nestandardnih funkcija nije kvalitativna, nego samo kvantitativna (Meljčuk 2001: 33) i ovisi o broju konkretnih značenja na koja se one kao apstraktne kategorije mogu primijeniti. Sve se leksičke funkcije prema Meljčuku mogu svesti na dva tipa korelacija – paradigmatске (*Lpar*), koje se mogu opisati kao semantičko polje ili koncept unutar kojega jedna leksička jedinica ostvaruje svoj značenjski potencijal⁸ i sintagmatske (*Lsint*), na osnovi kojih, s obzirom na komunikacijski kontekst, nastaju različiti oblici kolokacijskih sveza (Meljčuk 2001: 34). Bitno je naglasiti da Meljčuk ne polazi od tvrdnje da iste leksičke funkcije vrijede za sve riječi koje opisuje u rječniku, odnosno polazi od semantičkoga potencijala svake pojedine riječi s obzirom na to da sve riječi nemaju nužno sinonim, antonim ili kakvu drugu semantičku (ili sintaktičku⁹) relaciju. Dakle, polazi se isključivo od konkretne realizacije značenja neke riječi u određenom komunikacijskom kontekstu te na osnovi toga opisu njezinih leksičkih funkcija.

2. Osnovne leksičke funkcije

Tri su leksičke funkcije koje Meljčuk određuje kao osnovne unutar modela *značenje – tekst*: sinonim (*Syn*), antonim (*Anti*) i konverziv (*Conv*).¹⁰ Na sinta-

⁷ U hrvatskom su jeziku o tome iscrpno pisali Silić i Pranjčević (2005: 262–264), tumačeći ih kao gramatičke veze među sastavnicama spojeva riječi, pri čemu razlikuju tri tipa gramatičkih veza: sročnost, upravljanje i pridruživanje.

⁸ *L škola* – opći pojam i podređeni pojmovi – *profesor, učitelj, predmet, ispit, razred, poučavati, učiti, polagati ispit* i sl.

⁹ Za ovaj rad, ali ne i inače, manje bitna relacija.

¹⁰ Premda su značenjski odnosi o kojima je ovdje riječ i prije Meljčuka opisani u jezikoslovlju te su postali univerzalijom, Meljčukovim su modelom prvi put sustavno uključeni u jedan teorijski model.

gmatskoj se relaciji, dakle u odnosu riječi jednih prema drugima s obzirom na izvanjezični kontekst na koji referiraju, mogu opisati granice istoznačnosti, suprotnosti i zamjenjivosti. Sinonimija i antonimija isključivo se temelje na značenjskoj dimenziji odnosa među riječima, dok konverzija, osim značenjskoga, uključuje i paradigmatički odnos jer, zapravo, pokazuje mogućnost ostvarivanja određenoga značenja unutar ograničenoga ili neograničenoga broja paradigmatičkih oblika nekoga paradigmatičkoga skupa¹¹ (npr. neko se značenje može ostvariti samo u jednini, samo u množini ili i u jednini i u množini; samo u aktivnom obliku, samo u pasivnom obliku ili i u pasivnom i u aktivnom obliku i sl.).

a) LF Sinonim

Mnogi autori (Zgusta 1991, Ivir 1992./1993, Pritchard 1998, Borić 2002) koji proučavaju odnose među sastavnicama koje tvore kolokacijsku svezu kao bitan kriterij navode čvrstoću i nezamjenjivost jedne ili obje kolokacijskih sastavnica drugim sastavnicama koje se u leksikografskim priručnicima definiraju kao sinonimi. S druge pak strane u leksikografskoj praksi uvriježeno (ali ne i jedino!) tumačenje jest da se sinonimi u rječnicima moraju identično opisati. Takav pristup sinonimima imaju i Apresjan i dr. (1970: 5), na temelju kojega Meljčuk formira i svoj *Objasnidbeno-kombinacijski rječnik*, navodeći upravo sinonimiju kao prvu i osnovnu leksičku funkciju na temelju koje se u rječniku mogu prikazati veze među riječima. O sinonimiji je u jezikoslovlju opširno pisano i gledišta su različita, od shvaćanja da prava sinonimija ne postoji do širokoga shvaćanja bliskoznačnih i istoznačnih odnosa među različitim leksičkim jedinicama (od riječi do skupine riječi)¹². U kontekstu navedenoga nameće se pitanje što pridonosi čvrstoći ili ustaljenosti sastavnica – je li čvrstoća sastavnica samo pokazatelj ustaljenosti i navike uporabe kakve sveze u komunikacijskom kontekstu ili je i pokazatelj nepostojanja leksičke sinonimije, npr. u svezama: *jaka kava* (nije ustaljena sveza *moćna kava*), *visoka temperatura* (nije ustaljena sveza *jaka/izražena/natprosječna temperatura*)¹³, *tijesna pobjeda* (nije ustaljena sveza *uska pobjeda*). Iako je pretragom leksikografskih priručnika i korpusnih izvora moguće tvrditi da su navedene kolokacijske sastavnice sinonimne s riječima koje se ne pojavljuju u kolokacijskim svezama, stal-

¹¹ Pojmovi paradigmatički oblik i paradigmatički skup prema Simeonu (1969/II: 12–13). Inače, na odnos paradigme i značenja prvi je upozorio Firth 1957.

¹² Opravdano je stoga tumačenje koje iznosi Tafra (2005: 216): „Sinonimima mogu biti riječi samo iz istoga leksičko-gramatičkoga i istoga leksičko-semantičkoga razreda“, a sličan pristup navodi i Petrović (2005: 180): “Značajka je sinonima u leksiku njihova pripadnost istoj vrsti riječi i istom sustavu odnosno podsustavu”.

¹³ Sinonimi prema Šarić i Wittschen 2003: 355.

nost pojavljivanja samo jedne sastavnice uvjetuje nemogućnost njihove zamjene sinonimom. Načelno je ipak moguće zaključiti da je stalnost pojavljivanja uvjetovana ponajprije komunikacijskom navikom, a ne nemogućnošću zamjene, odnosno razlikom u značenju između kolokacijske sastavnice i njezina sinonima.

Osnovni kriterij za postavljanje takve tvrdnje jest brojnost kolokacijskih sveza s mogućnošću zamjene kolokacijskih sastavnica njihovim sinonimima koji zadovoljavaju kriterij čvrstoće i ustaljenosti (*jaka/teška glavobolja, oštar/strog/prijekoran pogled/glas/ton, mračna/tamna komora, žarka/vruća ljubav, žarko/vruće ljeto, žarka/vruća želja, čvrsta/kruta pravila*¹⁴, *dobar/blizak prijatelj, izniman/poseban doprinos*).

b) LF Antonim

Pri analizi kolokacijskih sveza s aspekta antonimnih odnosa nameće se sljedeći problem: je li nastanak kakve kolokacijske sveze uvjetovan namjerom da se primarno samo imenuje kakav izvanjezični sadržaj ili da se istodobno jedan sadržaj odredi na temelju suprotnosti prema drugom sadržaju, ako antonimiju u najširem smislu shvatimo kao rezultat različitosti među pojavama objektivnoga svijeta, što uvjetuje nastanak suprotnih značenja i suprotstavljenost leksema u jeziku (Šarić 2007: 43). Pretraga je pokazala da je relativno malen broj kolokacijskih sveza koje imaju svoj antonimni parnjak, stoga bi detaljnije trebalo istražiti antonimne odnose koji nadilaze granicu leksema i riječi jer se, na primjerima koji će uslijediti, uočava da, osim kolokacijskih sveza koje imaju svoj antonimni parnjak, brojne kolokacijske sveze nastaju kao referencija na izvanjezične fenomene koji se mogu odrediti samo u odnosu prema čemu nepostojećemu, ali ne i prema čemu suprotnomu.

c) LF Konverziv

Meljčuk LF konverziv navodi kao treću i samostalnu osnovnu leksičku funkciju, iako je riječ, zapravo, o vrsti antonima (Šarić 2007: 100 – 103) jer proizlazi iz obratnosti sadržaja u odnosu na ishodišni sadržaj, a iskazuje se kao leksička suprotnost, dakle na planu jezičnoga sadržaja ili kao gramatička suprotnost,

¹⁴ Eventualno bi se navedene sveze značenjski mogle razgraničiti kao *čvrsta pravila* u značenju *stroga, točno određena pravila* i *kruta pravila* u značenju nepromjenljiva, koja se ne mogu prilagodivati, no korpusna pretraga nije donijela relevantne podatke te je stoga razlika minimalna, odnosno *kruta pravila* i *čvrsta pravila* načelno se mogu smatrati sinonimnim kolokacijskim svezama.

dakle na planu jezičnoga izraza.¹⁵ Međutim, za razliku od antonimije, koja se ostvaruje na razini riječi, odnosno kolokacijske sveze, konverzija se ostvaruje na razini rečenice ili barem dviju rečenica koje su povezane jednim sadržajnim ishodištem (*Dinamo je ostvario pobjedu nad Hajdukom/Hajduk je doživio poraz od Dinama*), pri čemu antecedent mijenja mjesto s konsekventom (Šarić 2007: 100) te zbog toga konverzija neće biti analizirana u radu na primjerima kolokacijskih sveza. Osim konverzije na planu jezičnoga sadržaja (*pobjeda/poraz*), konverzija se ostvaruje gramatičkim konstrukcijama. Meljčuk, Apresjan, Žolkovski (1970) i Šarić (2007: 101) kao najčešći oblik gramatičke konverzije navode aktivne i pasivne konstrukcije (*Radnici grade kuću/Kuća je građena trudom radnika*), ali za razliku od sadržajne konverzije, gramatičkom se konverzijom ne postiže potpuna recipročnost između antecedenta i konsekventa.

3. Derivacijske (izvedive) leksičke funkcije

Derivacijske leksičke funkcije nemaju sekundarnu ulogu u odnosu na osnovne leksičke funkcije i nisu manje važne za opis riječi u rječniku¹⁶. Meljčuk ih naziva derivacijskim leksičkim funkcijama jer su one pokazatelji sintaktičkih i semantičkih modifikacija osnovne natuknice koja se u rječniku opisuje. Stoga ih Meljčuk i dijeli na:

a) *sintaktičke*, koje se tiču nastanka novih vrsta riječi, a označuju se sljedećim simbolima: *S* (nominalizacija), *A* (adjektivizacija ili popridjevljenje), *V* (verbalizacija), *Adv* (adverbalizacija ili popriloženje), *Pred* (sveza sa sponom ili kopulom),

b) *semantičke*, koje pokazuju različite značenjske odnose između natuknice i ostalih riječi s kojima tvori različite sveze, a označuju se sljedećim simbolima: *S1* (agens), *S2* (pacijens), *A1* (pridjev radni), *A2* (pridjev trpni), *Sloc* (mjesto), *Sinstr* (sredstvo),

c) *generičke*, koje pokazuju odnos značenjske nadređenosti (hiperonim) i podređenosti (hiponim)¹⁷ riječi u svezi te različite metaforičke denotacije glavne natuknice (Meljčuk 2001: 35), a označuju se simbolima *Gener* i *Figur*,

¹⁵ Potrebno je upozoriti da konverziv kao leksičku funkciju u sklopu Meljčukove podjele treba promatrati isključivo kao značenjsko-sintaktičku kategoriju kojom se izražava suprotnost i potrebno ga je razlikovati od pojma konverzija kao tvorbenoga procesa na temelju kojega se jedan paradigmatski oblik osamostaljuje u novu riječ i dobiva novo značenje. Temeljito je o tvorbenoj konverziji u nas pisala Tafra 1998 i 2005. Šarić 2007 također upotrebljava naziv konverzija, ali ne za označivanje tvorbenoga procesa, nego, kako je već objašnjeno, u značenju konverziva, dakle za označivanje suprotnosti, što se podudara s Meljčukovim tumačenjem LF konverziv.

¹⁶ *Objasnidbeno-kombinacijski rječnik*

¹⁷ U domaćoj se literaturi rabe nazivi nadređenica i podređenica (Petrović 2005: 197).

d) **kvantifikatore**¹⁸, koji prezentiraju količinske odnose među riječima u svezi, a tiču se izražavanja brojevnih (konkretnih i apstraktnih odnosa među sastavnicama koje tvore kakvu svezu), odnosno veze između dijela i cjeline koji se označuje simbolom *Sing* (*prstohvat soli, čin nasilja*), ako se radi o pojedinačnom dijelu kakve veće, nebrojive cjeline, i *Mult*, ako je riječ o ukupnoj, odnosno izbrojivoj količini kakve veće cjeline (*buket cvijeća, stado ovaca, čopor vukova*),

e) **modifikatore**¹⁹, koji se tiču izražavanja načinskih odnosa među riječima u svezi, pojačavajući ili smanjujući intenzitet značenja, a označuju se simbolima: *Magn* ('vrlo', 'veoma'), *Plus* ('u većoj mjeri'), *Minus* ('u manjoj mjeri'), *Ver* ('pravilan', 'valjan').

Sljedeće se leksičke funkcije tiču značenjskih odnosa koji se ostvaruju u svezi sastavljenoj od glagola i imenice, dakle naglasak je na relacijama koje se u jeziku ostvaruju isključivo s pomoću glagola. U hrvatskom su jeziku o značenjskim aspektima o kojima u sklopu teorije *značenje – tekst* raspravlja Melčuk opširno pisali Silić i Pranjković (2005: 184–198). Budući da glagolske kolokacijske sveze nisu tema ovoga rada²⁰, te će se funkcije samo pobrojiti:

f) **fazne**, koje, ovisno o značenju glagola, usmjeravaju na tijek kakve radnje – početak (*Incep*), trajanje (*Cont*) i kraj (*Fin*)

g) **kauzalne**, koje, ovisno o značenju glagola, usmjeravaju na uzročno-posljedični tijek kakve radnje

h) **suznačne**²¹ koje se odnose na pomoćne i modalne glagole, tj. glagoli koji s drugim punoznačnim glagolima tvore složene glagolske oblike (*bijaše došao*) ili modificiraju kakvu radnju (*moći pjevati, htjeti doći*),

i) **samoznačne**²² koje se odnose na konkretna značenja radnje, stanja ili zbiivanja kojih su nositelji (*prihvatiti prijedlog, prijeći ulicu, zauzeti mjesto*)

j) **varijantne** (*varia*) koje, zapravo, predstavljaju udruživanje više jednostavnih leksičkih funkcija pri čemu nastaju složene leksičke funkcije (*Complex Standard LFs*), npr. (*AntiMagn ubrzani rast cijena prema pad cijena*). Za razliku od jednostavnih standardnih leksičkih funkcija koje se uglavnom mogu ana-

¹⁸ Usp. i Silić i Pranjković 2005: 275.

¹⁹ Silić i Pranjković 2005: 233, 242, 253.

²⁰ Glagolske kolokacijske sveze svakako bi trebale biti tema posebnoga rada jer one, ponajprije zbog svoje sintaktičke vrijednosti te rekcijских i valencijskih odnosa kojih su nositelji, zahtijevaju posebnu analizu.

²¹ Melčuk (2001: 36) taj tip glagolskih odnosa naziva (franc.) *auxiliaries*, kojima prema osobnoj procjeni, najbolje odgovara naziv *suznačni glagoli* (Silić i Pranjković 2005).

²² Također preuzeto iz Silić i Pranjković 2005, a Melčuk ih naziva *realitazion* (2001: 36).

lizirati unutar binarnih sveza, dakle na razini dviju riječi, složene se standardne leksičke funkcije uglavnom ostvaruju unutar višerječnih sveza, koje imaju više od dvije sastavnice. Najčešće su to glagolske sveze koje se sastoje od suznačnoga i punoznačnoga glagola te objekta, priložne oznake i sl., što je uvjetovano flektivnom strukturom hrvatskoga jezika.

4. Prikaz jednostavnih standardnih leksičkih funkcija na primjerima imenskih kolokacijskih sveza u hrvatskom jeziku

Prije same analize potrebno je naglasiti da će se u opisu upotrebljavati naziv ključna riječ (engl. *keyword*) koji pripada Meljčukovu metajeziku unutar modela *značenje – tekst* i leksičkih funkcija. Meljčuk se tim nazivom služi isključivo zbog ograničenoga broja natuknica unutar *Objasnidbeno-kombinacijskoga rječnika* kako bi opisao značenjske odnose veoma ograničenoga broja rječničkih natuknica²³ koje, zapravo, označuju širi pojam od jedne riječi i koje obuhvaćaju skupinu rječničkih natuknica srodnih po značenju ili tvorbi.

Polazeći od Meljčukova tumačenja sve se leksičke funkcije mogu svesti na paradigmatске (Lpar) i sintagmatske (Lsin) korelacije. Sinonimija i antonimija kao dvije osnovne leksičke funkcije rezultat su sintagmatskih odnosa. Većina derivacijskih leksičkih funkcija počiva na paradigmatskim korelacijama. Meljčuk u najširem smislu polazi od kakve opće izvanjezične kategorije (koja se ostvaruje kroz različite odnose zavisnosti: nadređenost/podređenost, dio/cjelina, cjelina/dio, opće/pojedinačno). Derivacijske se leksičke funkcije u jednoj mjeri ostvaruju na sintaktičkoj i semantičkoj razini.

Primjeri su rezultat pretrage dvaju korpusa, *Hrvatska jezična riznica* i *Hrvatski nacionalni korpus*, te internetskih izvora.

4.1. Osnovne leksičke funkcije

Unutar kolokacijske sveze među sastavnicama se osnovne leksičke funkcije ostvaruju kao LF sinonim (*Syn*) i LF antonim (*Anti*).

- LF: Sinonim

LF sinonim prva je leksička funkcija u Meljčukovoj podjeli. S općega leksikološkoga gledišta istoznačnost među leksičkim jedinicama jedan je od temelja proučavanja njihovih značenjskih odnosa, od čega polazi i Meljčuk, stoga

²³ (fr. *vocable*, Bratanić 1992: 359)

opis značenjskoga potencijala natuknica u *Objasnidbeno-kombinacijskom rječniku* započinje navođenjem istoznačnih parnjaka. Gledajući s aspekta povezivanja riječi u kakvu svezu, sinonimne je odnose na razini kolokacijske sveze moguće odrediti kao rezultat komunikacijskim kontekstom uvjetovanoga odabira kolokacijskih sastavnica i njihove, u prvom redu, stilističke obilježenosti koja se tiče određenja kolokacijske sveze unutar jednoga od funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika (Tošović 2002, Frančić i dr. 2005), kao rezultat jezičnih odnosa na vertikalnoj osi, dakle odnosa standarda i supstandardnih idioma te, konačno, kao rezultat komunikacijske navike, što razumijeva analizu s kognitivnoga aspekta. Kada se sagledaju svi navedeni aspekti, moguće je analizirati istoznačne odnose i ustanoviti kolika je stvarna mogućnost sinonimne zamjene na razini kolokacijske sveze, dakle na razini većoj od leksema ili riječi.²⁴

Mogućnost zamjene jedne sastavnice sinonimom svojstvena je objema sastavnicama. LF sinonim na razini kolokacijskih sveza ostvaruje se na dva načina:

1) mogućnošću zamjene domaće riječi stranom: **glazba/muzika**: *klasična, pop, rok...*; **glazbalo/instrument**: *puhaće/-i, žičano/-i, folklorno/-i, narodno/-i...*; **postaja/stanica**: *svemirska, meteorološka, željeznička...*;

2) mogućnošću zamjene normativno neutralnom riječju, pri čemu je katkada riječ stilski obilježena: **član/pripadnik**: *obitelji, stranke*²⁵; **posao/rad** (korpusni i internetski izvori potvrdili su jednak omjer pojavljivanja obiju imenica: *fizički, humanitarni, dobrovoljni, umni*); **sukob/okršaj**: *verbalni, oružani*²⁶; **krevet/ležaj/postelja** (pri čemu je imenicu *postelja* moguće smatrati stilski obilježenom): *bračni/-a, dječji/-a, bolnički/-a*); **crna/turska kava**²⁷, **jaka/teška glavobolja**, **žarka/vruća ljubav**, **čvrsta/kruta pravila**, **dobar/blizak prijatelj**, **oštro/žestoko piće**, **staza/put**: *mliječna/-i, kozja/-i, planinarska/-i*.

Općenit je zaključak kako sinonimija kao leksička funkcija nije česta na razini kolokacijskih sveza, dakle kolokacijske se sastavnice u komunikacijskoj praksi ne mogu redovito ni u većem broju zamijeniti svojim (ako postoje) sinonimnim parnjakom. Jedno od mogućih tumačenja proizlazi upravo iz naravi ko-

²⁴ Detaljnije se o sinonimiji neće raspravljati jer je s jedne strane ostvarivost sinonimije na razini kolokacijske sveze moguće utvrditi tek opsežnom korpusnom provjerom, a s druge je strane sinonimija u hrvatskom jeziku s teorijskoga i leksikografskoga aspekta iscrpno razrađena.

²⁵ Ali nema potvrda da se druge kolokacijske sveze s imenicom *član* zamjenjuju imenicom *pripadnik* (samo: *član komisije, član kluba, član zbora, redoviti član, dopisni član, počasni član*).

²⁶ Ali samo: *sukob generacija/interesa/mišljenja*

²⁷ Uz napomenu da su pridjevi *crn* i *turski* sinonimni samo uz imenicu *kava*, a ne u svojim pojedinačnim značenjima.

lokacijske sveze koja nastaje kao konkretizacija općih značenja njezinih pojedinačnih sastavnica koje međusobno jedna drugoj, s obzirom na komunikacijski kontekst, ograničuju mogućnost zamjene istoznačnim leksemima.

- LF Antonim

LF antonim na razini kolokacijske sveze svojstvena je pridjevnim sastavnicama koje konkretiziraju primarno značenje imenice s kojom tvori svezu: *pitka/nepitka voda*, *alkoholno/bezalkoholno piće*²⁸, *maloljetna/punoljetna osoba*, *muška/ženska osoba*, *stajaća/tekuća voda*, *oštar/blag pogled*, *jako/blago sunce*, *jaka/slaba kava*, *crna/bijela kava*, *gazirano/negazirano piće*, *kratko/dugo piće*, *bijeli/sivi dim*, *privatni/javni prostor*.

Kao i u vezi sa sinonimijom, antonimija kao leksička funkcija unutar kolokacijske sveze nije česta, što je također moguće tumačiti ograničenošću dviju kolokacijskih sastavnica uvjetovanom komunikacijskim kontekstom. Sastavnice ne unose sav značenjski potencijal u kolokacijsku svezu, pa stoga, kao i u slučaju sinonimije, ne unose sav značenjski potencijal temeljen na suprotnosti.

4.2. Derivacijske leksičke funkcije – sintaktičke

Zajedničko obilježje svih derivacijskih leksičkih funkcija, i sintaktičkih i semantičkih, jest odnos zavisnosti između kakve izvanjezične ili jezične kategorije kao opće ili nadređene i njezine realizacije unutar kolokacijske sveze. Derivacijske su leksičke funkcije, zapravo, pravi pokazatelji kako se jedno opće značenje koje se temelji na izvanjezičnim konkretnim ili apstraktnim odnosima prezentira u jeziku. Stoga ih je veoma lako dovesti u vezu s teorijom semantičkoga polja, konceptualne semantike i, dakako, Aristotelovim kategorijama temeljenima na uspostavi odnosa između jezika i mišljenja. Najvažnije obilježje derivacijskih leksičkih funkcija unutar kolokacijske sveze jest da opći ili nadređeni pojam na osnovi čijega se značenjskoga potencijala izvodi kolokacijska sveza obuhvati obje sastavnice, odnosno da kolokacijska sveza u cjelini svojim značenjskim potencijalom odgovara značenjskomu potencijalu općega pojma iz kojega je izvedena, bilo unutarjezičnoga (sintaktičke derivacije), bilo izvanjezičnoga (semantičke derivacije). Najvažnije sintaktičke leksičke funkcije koje se ostvaruju unutar imenskih kolokacijskih sveza jesu adjektivizacija (*Ao*) i prepozicionalizacija (*Pred*). Nominalizacija (*So*) je svojstvena svim ko-

²⁸ U uporabi je redovito i sveza *bezalkoholno pivo*, ali se ona samo ostvaruje kao antonim prema *pivo*, dakle ne realizira se u suprotnosti prema pojmu *alkoholno pivo*.

lokacijskim svezama u kojima je imenica (radna ili odglagolska) nastala kao izvedenica od glagola, npr. *pjevač* prema *pjevati*, *radnik* prema *raditi*. Međutim, kako nominalizacijom unutar kolokacijske sveze značenje glagola ne konkretizira značenje kolokacijske sveze u cjelini, nego samo imeničnu sastavnicu, ta leksička funkcija nema raširenu primjenu u analizi kolokacijske sveze. Primjerice, u kolokacijskoj svezi *operni pjevač* nominalizacijom je izvedena samo imenica *pjevač* od glagola *pjevati*, ali do konkretizacije značenja te imenice dolazi povezivanjem s pridjevom *operni*. Značenjski potencijal glagola *pjevati* nije dovoljan da obuhvati kolokacijsku svezu *operni pjevač* u cjelini. Jednako je i s drugim glagolima iz kojih se izvode (deriviraju) imenice. Kako bi se unutar kolokacijske sveze njihovo značenje konkretiziralo, uvodi se nova (pridjevna) sastavnica različita od značenja koje posjeduje glagol od kojega se polazi u nominalizaciji. Adverbijalizacija (popriloženje) obilježje je ponajprije kolokacijskih sveza s glagolskom sastavnicom. Imenske sveze s količinskim prilozima poput *malo*, *mnogo*, *puno* i sl. više su svojstvene slobodnim leksičkim svezama (*mnogo godina*, *malo novaca*) nego kolokacijskim svezama.

- LF adjektivizacija (popridjevljenje)

Adjektivizacija je najbrojnija sintaktička leksička funkcija na razini kolokacijske sveze. Kolokacijske se sveze uglavnom sastoje od pridjeva i imenice, dakle komunikacijski kontekst često uvjetuje „raslojavanje“ imenice kao značenjskoga nositelja kakva općega pojma na svoju pridjevnju izvedenicu (derivaciju): *starac* – *star čovjek*, *privatnik* – *privatni poduzetnik*, *stajačica* – *stajača voda*, *službenik* – *službena osoba*, *zemljovid* – *zemljopisna karta*, *vjenčаница* – *vjenčana haljina*, *teretnjak* – *teretno vozilo*, *streljana* – *streljačka dvorana*, *klasika* – *klasična glazba*.

- LF prepozicionalizacija (poprjedloženje)

Poprjedloženje je također česta sintaktička leksička funkcija. Sve imenske kolokacijske sveze tvorene vezom imenice i prijedložno-padežnoga izraza temelje se na toj leksičkoj funkciji. Neke su derivacija imeničnoga sinonima: *hranilica* – *stolica za hranjenje*, *rađaonica* – *prostorija za rađanje*, neke su inačice kolokacijskih sveza koje tvore pridjev i imenica, pri čemu se iz pridjeva derivira prijedložno-padežni izraz: *jedaći pribor* – *pribor za jelo*, *filmska glazba* – *glazba za film*, *automobilske presvlake* – *presvlake za auto*, *zaprežno vozilo* – *vozilo sa zapregom*, dok neke sveze nemaju inačice na planu jezičnoga izraza: *krema za sunčanje*, *večera za dvoje*, *krevet na kat*, *okvir za slike*.

4.3. Derivacijske leksičke funkcije – semantičke

Imenskim je kolokacijskim svezama svojstveno nekoliko semantičkih leksičkih funkcija. Semantičke leksičke funkcije pokazatelji su ostvarenja općih, apstraktnih značenjskih odnosa unutar pojedinačnih kolokacijskih sveza i njihovih različitih pojedinačnih značenja. Neovisno o tome na koji komunikacijski kontekst ili izvanjezičnu situaciju referiraju, značenje kolokacijskih sveza moguće je obuhvatiti jednim od općih ili apstraktnih značenja. Većina se kolokacijskih sveza temelji na leksičkim funkcijama mjesta i prostora (*Sloc*) i leksičkoj funkciji sredstva (*Sinstr*). Meljčuk kao bitne semantičke derivacijske funkcije navodi funkcije agensa i pacijensa. Međutim, kao i u slučaju nominalizacije koju Meljčuk smatra važnom sintaktičkom derivacijskom funkcijom, funkcije agensa i pacijensa također nisu plodne na razini kolokacijske sveze. Polazi od općega pojma iz kojega se u jeziku izvode (deriviraju) njegov agens i njegov pacijens. Ta je leksička funkcija mnogo plodnija na razini samo jedne riječi te bi vjerojatno unutar teorije semantičkoga polja pridonijela iscrpnijoj analizi²⁹, ali na razini kolokacijske sveze nema širu primjenu jer se i agens i pacijens u hrvatskom jeziku uglavnom označuju jednom riječju. Npr. opći pojam *škola* derivira se na agens (*učitelj, profesor*) i pacijens (*učenik, student*), opći pojam *posao, zaposlenje* derivira se na agens (*poslodavac*) i pacijens (*zaposlenik*) itd. I agens i pacijens, ovisno o izvanjezičnom kontekstu koji označuju, svakako se mogu dopuniti i drugim sastavnicama koje specificiraju njihovo značenje, ali ta dopuna nema obilježje čvrste kolokacijske sastavnice nego slobodne leksičke sveze jer samo određuje značenje imenice, ali sama po sebi nema značenje ni agensa ni pacijensa (*zaposlenik tvrtke/banke, učenik osmog razreda*).

- LF mjesto i prostor

Mnoge se kolokacijske sveze, ovisno o izvanjezičnom kontekstu, mogu obuhvatiti općim značenjskim odnosom mjesta i prostora: **postaja** (*autobusna, policijska, benzinska, svemirska, vatrogasna, veterinarska ...*); **prijelaz** (*riječni, pružni, granični, pješački ...*); **prostor** (*prodajni, uredski, oglasni, javni ...*), **objekt** (*ugostiteljski, poslovni, turistički, stambeni ...*); *dvorana/prostorija za rađanje, soba za goste, stolić za previjanje*³⁰.

²⁹ I, dakako, unutar generativne semantike.

³⁰ Posljednja bi se tri primjera mogla smatrati graničnima jer osim funkcije prostornosti označuju i namjenu, koje je ponajprije nositelj prijedlog *za*.

● LF sredstvo

Izražavanje sredstva svojstveno je mnogim kolokacijskim svezama. U odnosu prema općem pojmu takvim se kolokacijskim svezama označuje način kako se ili čime se što obavlja: opći pojam: **jelo, jedenje** /sredstvo: *pribor za jelo/jedaći pribor, pribor/servis za ručanje*; opći pojam: **plaćanje** / sredstvo: *kreditna kartica, potrošačka kartica*, opći pojam: **zaštita, prevencija** / sredstvo: *krema protiv celulita, krema za sunčanje/protiv sunca; osiguranje vozila, zdravstveno osiguranje*.

● Generičke LF

Generičke LF temelje se na odnosu zavisnosti između općega ili nadređenoga pojma te njihovih zavisnih značenjskih sastavnica u kolokacijskoj svezi. Mogu se svesti na odnos hiperonima i hiponima te holonima (cjeline) i meronima (dijela cjeline).³¹ Odnosi zavisnosti nadređenoga i podređenoga pojma u kolokacijskim se svezama ostvaruju i promjenom primarnoga značenja jedne kolokacijske sastavnice. Budući da je to učestao način izražavanja zavisnosti, Meljčuk promjenu značenja ne navodi kao posebnu derivacijsku funkciju, nego unutar generičke, dakle kao jedan od ustaljenih načina realizacije značenjske zavisnosti:

LF hiperonom/hiponim. Odnos zavisnosti izražen leksičkom funkcijom hiperonim/hiponim na razini kolokacijske sveze moguće je opisati kao odnos između općega, apstraktnoga i pojedinačnoga, konkretnoga značenja. Međutim, prema Meljčuku odnos hiperonima i hiponima moguće je rasložiti na dva načina: prvi, zapravo, slijedi primarnu namjenu leksičkih funkcija da se sva pojedinačna značenja jezičnih jedinica obuhvate kakvim općim, kategorijalnim³² značenjem, a drugi način tiče se odnosa zavisnosti unutar jednoga semantičkoga polja, npr. hiperonim **vrijeme: sat** (*ručni, zidni, džepni, sunčani*); hiperonim **namjena** (na planu jezičnoga izraza takve su sveze tvorene prijedložnim izrazom koji tvore prijedlog *za* i imenica): *polica za knjige/knjžna polica, odjeća*

³¹ O razlici između hiperonima i meronima govore Frančić i dr. (2005: 8–9): “Razlika je između odnosa hiperonimije i odnosa meronimije u tome što je svaki hiponim ujedno i hiperonim (npr. *jabuka je voće*), a svaki podređeni pojam u odnosu meronimije samo je dio nadređenoga pojma (*kotač* je ‘dio automobila’, ali nije *automobil*, jura je ‘razdoblje mezozoika’, ali nije *mezozoik*).“

³² Ovdje se pojam kategorijalnoga značenja ne odnosi samo na tvorbenu kategorijalno značenje riječi (npr. u imenica: vršitelj, nositelj radnje, sljedbenik, uvećanica, umanjenica, odmilica...; Barić i dr. 1997: 303/§881), nego u širem, izvanjezičnom kontekstu: ‘... poopćeno, apstraktno značenje koje se nadograđuje na konkretno, leksičko značenje riječi...’ (Simeon 1969/II: 782).

za trudnice/trudnička odjeća, presvlake za automobil//automobilske presvlake, kada za masažu/masažna kada, školska/poslovna/putna/sportska torba, garnitura za sjedenja/sjedeća garnitura, čamac za spašavanje/spasilački čamac, naknada za roditelje/roditeljska naknada); hiperonim **vrsta** (npr. vrste prehrambenih proizvoda u kolokacijskim svezama: *alkoholno/bezalkoholno/gazirano piće, crni/polubijeli/integralni/beskvasni kruh*; vrste vozila u kolokacijskim svezama: *policijsko/motorno/zaprežno/osobno/vojno/oklopno/dostavno vozilo*; vrste škola u kolokacijskim svezama: *osnovna/srednja/glazbena/dopisna škola, profesor iz povijesti/iz zemljopisa/srednjoškolski*; hiperonim **namještaj** (npr. vrste stolova u kolokacijskim svezama *radni/pisaći/kuhinjski/kirurški stol*).

LF holonim/meronim. U odnosu na relaciju hiperonim/hiponim holonim i meronim označuju konkretniji odnos zavisnosti između kolokacijskih sastavnica i nadređenoga pojma jer se temelje na izražavanju odnosa cjeline i njezinih dijelova ili sastavnica. No, dok se odnos hiponim/hiperonim može prikazati kao $A = B$ (*pedijatar jest doktor*), u odnosu meronim/holonim $A \neq B$ (*bubanj nije perilica*). Iscrpna bi korpusna pretraga pokazala koliki je omjer zastupljenosti ove leksičke funkcije na razini leksičke sveze u odnosu na njezinu zastupljenost na razini jedne riječi ili leksema: meronim *skijaška karta* / holonim *skijašiste*; meronim *pješaćki prijelaz* / holonim *prometnica, ulica*.

LF figurativnost. Odnosi podređenosti i nadređenosti iskazuju se u kolokacijskim svezama promjenama u značenju jedne kolokacijske sastavnice: bogatstvo, dragocjenost (*crno zlato*), putovanje (*sljepi putnik*), negativnost, nezakonitost, prikrivenost (*crni dani, crna lista, crne misli, siva ekonomija, crno tržište*), osjećaji (*sljepa ljubav, plamen strasti*), strogost, prijekornost (*oštar pogled, čvrsta/kruta pravila*).

- LF modifikatori

Modifikatore je kao leksičke funkcije Meljčuk uveo kako bi upozorio na kolokacijske sveze kojima se pojačava (u pozitivnom ili negativnom smjeru) kako značenje. Kolokacijske sveze u kojima se ostvaruje ta leksička funkcija, istodobno mogu prezentirati i druge leksičke funkcije (generičke, sintaktičke, semantičke i sl.): *žestoko piće, jaka kava, teška glavobolja, bogat izvor, hrpa problema, gorući problem, crne misli, smrtni strah, sljepa sreća, crna lista*.

- LF kvantifikatori

Zadnja u ovom nizu leksičkih funkcija na temelju kojih je moguće opisati značenjske odnose imeničnih kolokacijskih sastavnica jesu kvantifikatori. Nji-

ma se izražava količinski odnos između kolokacijskih sastavnica. Količina se ostvaruje na dvjema razinama: u odnosu dijela prema cjelini, što Meljčuk označuje kao singularnost (*član obitelji, pripadnik stranke, kriška kruha*) i u odnosu cjeline u svojoj ukupnosti (*kutija keksa, vreća brašna, hrpa smeća*).

5. Primjena nekih leksičkih funkcija u leksikografskoj obradi kolokacijskih sveza

U zadnjem će se poglavlju rada kolokacijskim svezama pristupiti s leksikografskoga gledišta, dakle bit će analiziran njihov status unutar rječnika. Bit će iznesen kratak osvrt na moguću primjenu leksičkih funkcija u leksikografskoj obradi kolokacijskih sveza u općem rječniku, premda se na jednak način uglavnom može pristupiti njihovoj obradi u kolokacijskom rječniku³³. Općenito, u literaturi (ponajprije stranoj te domaćoj) prevladavaju dva pristupa opisu kolokacijskih sveza u rječnicima – obrada u općim rječnicima i obrada u specijalnim (posebnim kolokacijskim) rječnicima.³⁴ Teorijski je pristup kolokacijskim svezama u domaćoj literaturi moguće svesti na tri problema – na ulogu i mogućnosti korpusne pretrage kolokacijskih sveza (Pritchard, Borić, Tadić³⁵), na uspostavu jasne semantičke i formalne granice između ustaljenih sveza na razini sintagme i leksikaliziranih višerječnih sveza na razini natuknice (Mihaljević, Tafra) te na način prezentiranja kolokacijskih sveza s obzirom na razgraničenost značenjskih definicija unutar rječničke natuknice (Ivir, Borić).

Od navedenih je leksičkih funkcija razmotreno samo nekoliko koje su, s leksikografskoga aspekta, najkorisnije u uspostavi značenjskih poveznica među kolokacijskim svezama u općem rječniku. O apstraktnom modelu koji je primijenjen u *Objasnidbeno-kombinacijskom rječniku* neće se raspravljati jer je upravo zbog brojnosti leksičkih funkcija na osnovi kojih se u njemu opisuju značenjska i sintaktička obilježja natuknica teško razumljiv i neprimjenjiv najvećemu broju korisnika, za razliku od općih rječnika namijenjenih širokomu krugu korisnika, domaćih i stranih. Pozornost će stoga biti usmjerena na sinonimiju, antonimiju i derivacijske funkcije kao leksičke funkcije s najvećim potencijalom unutar leksikografskoga opisa. Uspostava bi takvih relacija u rječniku bila bi višestruko korisna: 1. uloga je općih rječnika, osim gramatičkih po-

³³ Obrada kolokacijskih sveza u kolokacijskom rječniku trebala bi biti temom posebnoga rada.

³⁴ Takav je pristup ustaljen u leksikografskoj obradi drugih sveza riječi – i frazemi, i nazivi, i onimi obrađuju se u općim i posebnim rječnicima (frazeološki rječnici, onomastički rječnici, terminološki rječnici).

³⁵ Hrvatski nacionalni korpus

dataka i primjera uporabe, donijeti sustavan opis značenja natuknice te najširi krug korisnika na jednom mjestu informirati o međusobnim značenjskim odnosima riječi kojega jezika; 2. prikaz leksičkih odnosa među pojedinim riječima trebao bi biti rezultat iscrpne korpusne pretrage; 3. stranim bi se govornicima hrvatskoga jezika pružili relevantni podatci o sličnostima i razlikama među brojnim svezama riječi, ustaljenima među domaćim govornicima hrvatskoga jezika. Analiza će se najvećim dijelom oslanjati na primjere zastupljene u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* koji se pod radnim nazivom *Školski rječnik* (u nastavku *ŠR*) izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

5.1. LF sinonim

Sinonimnu je simetriju u rječniku moguće uspostaviti na trima razinama:

1. na razini cijele natuknice, što razumijeva, osim različitoga gramatičkoga opisa, identičan opis značenja u definiciji te navođenje jednakih kolokacijskih sveza kao primjera koji potvrđuju definirano značenje:

krevet m komad namještaja koji služi za ležanje i spavanje

bračni ~, bolnički ~, dječji ~

sinonimi: ležaj, postelja

ležaj m komad namještaja koji služi za ležanje i spavanje

bračni ~, bolnički~, dječji ~

sinonimi: krevet, postelja

postelja m. komad namještaja koji služi za ležanje i spavanje

bračna ~, bolnička ~, dječja ~

sinonimi: krevet, ležaj;

2. na razini pojedinačnih definicija, ako su natuknice polisemne te se sinonimni odnos uspostavlja samo unutar identičnih definicija, pri čemu se navode kolokacijske sveze koje u jezičnoj uporabi potvrđuju sinonimnu simetriju:

lice s. 1. anat. prednja strana glave od brade do obrva

duguljasto ~, trokutasto ~

2. pren.

izraz čijeg raspoloženja koji se očituje mimikom na istoimenoj prednjoj strani glave

ljutito ~, veselo ~

3. *gram*.

kategorija koja označuje govoritelja, sugovornika ili onoga ili ono o kojemu se govori

glagolsko ~

sinonim: osoba

osoba ž. 1. pojedinac bez obzira na spol i dob

čudna ~

2. *gram*.

kategorija koja označuje govoritelja, sugovornika ili onoga ili ono o kojemu se govori

glagolska ~

sinonim: lice;

3. samo na razini pojedinačnih kolokacijskih sveza, kada se sinonimija ostvaruje samo u nekim svezama, premda je pojedine sastavnice kolokacijske sveze moguće odrediti kao sinonime, tj. identično ih definirati u rječniku:

- *jaka/moćna/snažna država, jako/moćno/snažno gospodarstvo*, ali: *jaka kava* (ne: *snažna* ili *moćna kava*), premda su značenja pridjeva *jak*, *moćan* i *snažan* sinonimna,

- *tijesan/uzak/skučen stan, tijesan/uzak/skučen prostor*, ali: *tijesna pobjeda* (ne: *uska* ili *skućena pobjeda*), premda su značenja pridjeva *tijesan*, *skućen* i *uzak* sinonimna,

- *blage/nježne riječi, blag/nježan pogled*, ali: *blaga zima* (ne: *nježna zima*), premda su značenja pridjeva *blag* i *nježan* sinonimna,

- *žarko/vruće ljeto*, ali: *žarko sunce* (ne: *vruće sunce*), premda su značenja pridjeva *žarki* i *vruć* sinonimna.

Potonji način uspostave sinonimije otvara problem određenja granice značenjske podudarnosti s obzirom na to da se sinonimija potvrđena na razini jedne riječi (uvođenjem identičnih definicija u rječniku za dvije ili više sinonimnih natuknica) ne ostvaruje na jednak način na razini kolokacijske sveze, dakle na razini većoj od jedne riječi, što nameće zaključak da jezični kontekst u kojemu se pojedinačne riječi međusobno povezuju ograničuje sinonimnu simetriju. Pridjevi *žarki* i *vruć* ili *blag* i *nježan* jesu sinonimi na razini jedne riječi, ali je u kolokacijskim svezama sinonimija ograničena (npr. samo *žarko ljeto* ili samo *blaga zima*).

Iako su u navedenim primjerima kao sinonimi pojavljuju pridjevi, unutar leksikografskoga opisa takve je sveze moguće donijeti unutar imenične natuknice, kao sastavnice kolokacijske sveze koja je značenjski neutralna te ne uključuje sinonimna ograničenja pridjevnih sastavnica. Jednako tako, na taj bi se način smanjilo suvišno nizanje definicija unutar rječničkoga članka jer, premda je polisemija svojstvena velikomu broju riječi, značenja kojih su nositelji samo pojedine kolokacijske sveze ne bi trebala biti kriterij za uspostavu nove definicije u općem rječniku.

5.2. Antonim

Na jednak način i s jednakim zaključkom kao u vezi sa sinonimima u rječniku je moguće uspostaviti odnose među antonimnim natuknicama, značenjima i kolokacijskim svezama:

1. cijela se natuknica povezuje s drugom natuknicom koja je njezin antonimni parnjak, što razumijeva da i definicija i kolokacijske sveze koje se navode kao primjeri trebaju potvrđivati značenjsku suprotnost:

ozeblina ž.

med.

oštećenje na koži prouzročeno hladnoćom zbog poremećaja u krvožilnome sustavu *dubinske ozeblina*

ozeblina na prstima

površinske ozeblina

antonim: opeklina

opeklina ž.

med.

ozljeda na površini tijela nastala djelovanjem visokih temperatura, kemikalija, elektriciteta ili zračenja

dubinske opeklina

opeklina prvog stupnja

površinske opeklina

antonim: ozeblina

baka ž

1. majčina ili očeva majka

djed m.

1. očev ili majčin otac

~ po majci

~ po ocu

2. *pren.*

bilo koja stara žena

sinonim: starica

Antonim: djed

~ po majci

~ po ocu

2. *pren.*

bilo koji stari čovjek

Antonim: baka

2. ako su natuknice polisemne te antonimija ne uključuje sva značenja, antonimni se odnos uspostavlja na razini pojedinih definicija i kolokacijskih sveza koje potvrđuju opisana značenja:

udaja ž

stupanje ženske osobe u brak

djevojka za udaju

spremati se za udaju

antonim: ženidba

ženidba ž.

1. stupanje muške osobe u brak

momak za ženidbu

spremati se za ženidbu

antonim: udaja

2. *rel.*

kršćanski sakrament kojim se posvećuje zajednica muškarca i žene

muškarac m.

odrasao čovjek muškog spola

sredovječni ~

antonim: žena

žena ž.

1. odrasla osoba ženskog spola

sredovječna ~

antonim: muškarac

2. udana ženska osoba u odnosu na muža s kojim je u braku

sinonim: supruga

antonimi: muž

suprug

3. na razini pojedinačnih kolokacijskih sveza, kada se antonimija ostvaruje samo u nekim svezama, premda je pojedine sastavnice kolokacijske sveze na razini definicije moguće odrediti kao antonimne:

- *alkoholno/bezalkoholno piće*, ali: *alkoholne pare* (ne postoji sveza *bezalkoholne pare*), iako je značenje pridjeva *alkoholni* ‘koji sadržava alkohol’ jednako i u svezi *alkoholne pare* kao i u svezi *alkoholno piće*,

- *blaga/oštra zima*, *blag/oštar pogled*, *blagi zavoj/oštri zavoj*, ali: *oštar pas* (nije ustaljena sveza *blagi pas*), *oštra borba* (nije ustaljena sveza *blaga borba*), *oštro piće* (nije ustaljena sveza *blago piće*)

- *duboka/plitka voda*, *duboka/plitka prsa* (kod životinja), *duboka/plitka ekologija*, ali: *dubok glas* (ne postoji sveza *plitak glas*)³⁶.

Slični zaključci kao u slučaju sinonimije mogući su i u vezi s antonimijom. Načelno, antonimija potvrđena na razini jedne riječi ne ostvaruje se redovito na jednak način na razini kolokacijske sveze, dakle na jezičnoj razini većoj od jednoga leksema, što, kao i u slučaju sinonimije, upućuje na to da jezični kontekst u kojemu se pojedinačne riječi međusobno povezuju ograničuje antonimnu simetriju. Pridjevi *dubok* i *plitak* ili *bezalkoholni* i *alkoholni* jesu antonimi na razini jedne riječi, ali je u kolokacijskim svezama antonimija ograničena (npr. samo *dubok glas* ili samo *alkoholne pare*).

Unutar rječnika pojedinačne primjere antonimnih kolokacijskih sveza trebalo bi navoditi unutar značenjski neutralne natuknice koja se kao sastavnica pojavljuje u kolokacijskoj svezi (svezu *alkoholne pare* navoditi pod imenicom *para*, kao i sveze *bezalkoholno piće* i *alkoholno piće*, a sveze s pridjevom *dubok* i *plitak* navoditi pod imeničnim natuknicama *ekologija* i *glas*).

5.3. LF adjektivizacija (popridjevljenje)

Ovisno o koncepciji i opsegu rječnika adjektivizacija, kao i druge derivacijske sintaktičke leksičke funkcije, veoma su plodne kao pokazatelji leksičkih odnosa na razini kolokacijskih sveza koje se navode u sklopu rječničkoga članka. S obzirom na to da, osim derivacijske simetrije, između pojedinačnih riječi iz kojih se izvode kolokacijske sveze postoji i sinonimni odnos, tj. inačnost (varijantnost) na planu jezičnoga izraza, u rječniku je potrebno bilježiti oba oblika i uputiti jedan na drugi – kolokacijsku svezu koja se obično navodi pod jednom od sastavnica (uglavnom imenicom) na jednu riječ (imenicu) koja u rječniku ima status samostalne natuknice i, obratno, jednu riječ koja ima status samostalne natuknice na kolokacijsku svezu navedenu unutar imenične natuknice. Nekoliko primjera preuzetih iz ŠR zorno potvrđuju sustavnost takve obrade:

³⁶ O primjerima s pridjevom *dubok* usp. i Turk 2004: 91–92.

krštenica ž. pismena potvrda o krštenju sinonim: krsni list v. pod. list	list m. (1..., 2..., 3..., 4...) ³⁷ ◇ ³⁸ krsni list pismena potvrda o krštenju sinonim: krštenica
zemljišnik m. sinonim: zemljišna knjiga v. pod: knjiga	knjiga ž. (1..., 2..., 3...) ³⁹ ◇ zemljišna knjiga sinonim: zemljišnik
Cvjetnica ž. sinonim: Cvjetna nedjelja v. pod: nedjelja	nedjelja ž. (1..., 2...) ⁴⁰ ◇ Cvjetna nedjelja sinonim: Cvjetnica

5.4. Ostalo

Ovisno o veličini i koncepciji, na jednak bi se način u rječniku trebale obraditi i druge kolokacijske sveze nastale adverbijalizacijom, pri čemu bi se uspostavio sinonimni odnos između kolokacijske sveze s prijedložno-padežnim izrazom i jedne riječi koja ima status samostalne natuknice (*prostorija za rađanje/rađaonica*) ili s pridjevnom sintagmom (*sjedeca garnitura za sjedenje/sjedeca garnitura, soba za goste/gostinska soba*) te bi se sve kolokacijske sveze navodile u sklopu imenične natuknice (pod natuknicom *garnitura* i *soba*).

6. Zaključak

Iznesena analiza dijela osnovnih i derivacijskih leksičkih funkcija popraćena primjerima imenskih kolokacijskih sveza pokazala je da su leksičke funkcije primjenjive kao uzorci na osnovi kojih se mogu opisati značenjski odnosi kolokacijskih sveza. Moguće je zaključiti da derivacijske leksičke funkcije imaju širu primjenu u opisu značenja kolokacijskih sastavnica, ponajprije zbog toga što ih je Meljčuk odredio kao funkcije koje se realiziraju na temelju od-

³⁷ Natuknica *list* u ŠR ima nekoliko definicija koje se ovdje ne navode, jer nisu primarna za rad.

³⁸ U ŠR oznaka ◇ uvedena je za sve oblike čvrstih sintagma.

³⁹ Natuknica *knjiga* u ŠR također ima nekoliko definicija koje se ovdje ne navode, jer nisu primarna za rad.

⁴⁰ Natuknica *nedjelja* u ŠR također ima dvije definicije.

nosa općega ili nadređenoga i pojedinačnoga ili podređenoga značenja. Neke, za Meljčuka veoma važne funkcije u opisu natuknica *Kombinacijskoga rječnika*, kao što su nominalizacija, te agens i pacijens, nisu plodne na razini kolokacijske sveze. Namjera je bila navesti samo one leksičke funkcije kojima je moguće opisati značenjske odnose koji se tiču kolokacijske sveze u cjelini, dakle svih sastavnica. Iscrpna bi analiza leksičkih funkcija na razini kolokacijske sveze pridonijela utvrđivanju značenjskih odnosa na leksičkoj razini većoj od onih koji su svojstveni smo jednoj riječi. Na taj bi se način mogao odrediti status kolokacijskih sveza unutar leksikografskoga opisa, tj. utvrditi čvrstoća i nezamjenjivost pojedinih sastavnica u svezi te napraviti razlika između ustaljenih sveza riječi koje imaju status prave kolokacijske sveze i ustaljenih sveza riječi koje nemaju status pravih kolokacijskih sveza (npr. *sunčani dan*, *novi stan*), tj. predstavljaju slobodne leksičke sveze koje najčešće nije potrebno navoditi u sklopu rječničkoga članka, kao i svih ostalih vrsta sveza (frazemi, onimi, nazivi)⁴¹ koje u domaćoj leksikografiji imaju uglavnom određen status.

Osnovne leksičke funkcije kao što su sinonimija i antonimija također imaju ograničenu primjenu na kolokacijske sveze. Istoznačnost i suprotnost koja je potvrđena na razini jedne riječi ne ostvaruje se u jednakom omjeru na razini kolokacijske sveze. Ta je ograničenost u prvom redu uvjetovana konkretizacijom značenja pojedinih sastavnica kolokacijske sveze koje, s obzirom na komunikacijski kontekst, tvore svezu s drugim riječima te se na taj način smanjuje njihov značenjski potencijal koji imaju kao pojedinačne riječi.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- APRESJAN, MELČUK, ŽOLKOVSKI 1970. = (Apresyan, Yu. D., Mel'čuk, I. i A. K. Žolkovsky). *Semantics and Lexicography: Towards a New Type of Unilingual Dictionary*. *Studies in Syntax and Semantics*, Dordrecht – Holland: D. Reidel Publishing Company.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb.
- BORIĆ, NEDA 2002. Leksikografska prezentacija kolokacijskih sklopova. *Strani jezici*, 31 (1–2), Zagreb, 55–63.
- BRATANIĆ, MAJA 1992. Prema novoj leksikografiji (Teorija modela značenje – tekst i objasnidbeno-kombinatorni rječnik). *Suvremena lingvistika*, 34, Zagreb, 355–366.

⁴¹ U domaćoj je literaturi dosta pisano o statusu frazema u općem rječniku te o nazivima (Hudeček i Mihaljević 1996; Mihaljević 1991, 1993).

- FIRTH, JOHN R. 1957. A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-1955. *Studies in Linguistic Analysis*. Special Volume. Philological Society. Oxford, 1–32.
- FRANČIĆ, ANĐELA; LANA HUDEČEK; MILICA MIHALJEVIĆ 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskom standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ 1996. Višeznačni odnosi u nazivlju i njihovom leksikografska obradba, *Rasprave IHJJ*, 22, Zagreb, 51–63.
- IVIR, VLADIMIR 1992–1993. Kolokacije i leksičko značenje, *Filologija*, 20–21, Zagreb, 181–189.
- LAKOFF, G.; JOHNSON, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: UChPress.
- LAKOFF, G.; M. TURNER 1980. *More Than Cool Reason, A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: UChPress.
- MELIČUK = MEL'ČUK, IGOR 2001. Collocations and Lexical Functions. *Phraseology Theory, Analysis, and Applications*. Oxford – New York, 23–53.
- MELIČUK i DR. = MEL'ČUK, IGOR i dr. 1984–1999. *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain Recherches lexicosémantiques I, II, III, IV*. Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal.
- MIHALJEVIĆ, MILICA 1991. Višerječne natuknice i podnatuknice u jednojezičnom općem rječniku hrvatskoga jezika. *Rasprave IHJJ*, 17, Zagreb, 133–143.
- MIHALJEVIĆ, MILICA 1993. Naziv u općem rječniku. *Rječnik i društvo. Zbornik radova*. Zagreb, 237–242.
- PETROVIĆ, BERNARDINA 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskom jeziku*. Zagreb: HSN.
- PRITCHARD, BORIS 1998. O kolokacijskom potencijalu rječničkog korpusa. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 285–304.
- RAFFAELLI, IDA 2000. Neki vidovi kognitivne semantike u rekonstrukciji. *Suvremena lingvistika*, 49–50, Zagreb, 125–141.
- SILIĆ, JOSIP; Ivo Pranjković 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika* (za gimnazije i visoka učilišta). Zagreb: Školska knjiga.
- SIMEON, RIKARD 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkog nazivlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠARIĆ; LJILJANA; WIEBKE WITTCHEM 2003. *Rječnik sinonima*. Zagreb – Bremen – Olednburg: Universitätsverlag Aschenbeck & Isensee – Neretva d.o.o.
- ŠARIĆ, LJILJANA 2007. *Antonimija u hrvatskom jeziku*. Zagreb: HSN.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO 1992. *Dijalog s antikom*. Zagreb: Latina et Graeca.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO 1994. *Pogled u lingvistiku* (IV. izmijenjeno izdanje). Rijeka: Naklada Benja.
- TAFRA, BRANKA 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

- TAFRA, BRANKA 1998. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija*, 30–31, Zagreb, 349–361.
- TOŠOVIĆ, BRANKO 2002. *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut fuer Slawistik der Karl-Franzens-Universitaet.
- TURK, Marija 2004. Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*, god.16, 1–2, Rijeka, 87–94.
- ZGUSTA, LADISLAV 1991. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.
- ŽIC-FUCHS, MILENA 1992/1993. Konvencionalne i pjesničke metafore. *Filologija*, 20–21, Zagreb, 585–593.

Korpusi:

Hrvatska jezična riznica; <http://riznica.ihjj.hr>;

Hrvatski nacionalni korpus; <http://www.hnk.ffzg.hr>

Lexical functions as indicators of semantic relations in collocational phrases of Croatian

Abstract

The paper deals with Igor Meljčuk's *meaning – text* model of lexical functions (LF's) applied to collocational phrases in the Croatian language. The author points out that many simple standard lexical functions (basic LF's and derivative LF's) are general patterns of semantic characteristics of nounal collocations in the Croatian language. Some of the most important lexical functions (LF synonym, LF antonym, LF adjectivisation, LF prepositionalisation) are illustrated by examples from *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (ŠR).

Ključne riječi: kolokacija, kolokacijske sveze, leksičke funkcije

Key words: collocation, collocational phrases, lexical functions